Osmanlıların İspanya Müslümanlarına Desteği

DİREN ENDÜLÜS

HÜSEYİN SERDAR TABAKOĞLU htabakoglu@klu.edu.tr

16. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu Akdeniz ve Kuzey Afrika kıyılarında İspanyollarla mücadele etti. İki imparatorluk arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli faktör, İspanyolların Türklerle ittifak yapmalarından korktukları Endülüs Müslümanlarına baskısıydı.

İsabel ve Fernando 25 Kasım 1491 tarihli teslim antlaşmasının şartlarına göre Müslümanların kraliyet himayesinde olduklarını ilan ederek onların hak ve hürriyetlerini bütün baskılara karşı koruma sözü vermişlerdi. Bununla birlikte Gırnata'nın ele geçirilmesinden sonra bu ılımlı siyaset çok uzun sürmedi. Zira Hıristiyan din adamları İspanya'nın Hıristiyan olmayan unsurlardan tamamen arındırılmasını istiyordu. Başta Kardinal Cisneros olmak üzere Katolik din adamlarının telkinleriyle Müslümanlar üzerindeki baskılar artırılarak kendilerine ya vaftiz olup Hıristiyanlığı kabul etmeleri veya İspanya'yı terk etmeleri seçenekleri sunuldu.

İspanya hükümdarları Isabel ve Fernando üretken bir nüfus olan Müslümanların İspanya ekonomisi için öneminin farkındaydılar ve din değiştirme fermanlarını sıkı bir şekilde uygulamayıp Müslümanların göçlerini teşvikle yetindiler. Kraliyet idaresinin yanı sıra İspanya'daki soylular da topraklarında çalışan Müslüman tebaayı kaybetmek istemiyorlardı. Sürgünün alternatifi ise din değiştirmekti. Böylece resmî olarak Hıristiyan olarak kaydedilen Müslüman nüfus Morisko (*Moriscos*) ismiyle tanımlanlandı. Kâğıt üzerinde Hıristiyan olsalar da Endülüs Müslümanları gizlice din, dil ve geleneklerini korumaya devam ettiler; asimilasyona direndiler.

Gırnata'nın düştüğü yıllarda Cem Sultan hadisesi ile uğraşan Osmanlı Devleti Endülüs'ün çöküşüne müdahale edemese de, gönüllü reisleri vasıtasıyla İspanya'daki Müslüman ve Yahudi nüfusun Kuzey Afrika ve Osmanlı topraklarına taşınmasına yardımcı olmuşlardı.

15. yüzyılın sonlarından itibaren Kuzey Afrika kıyılarında üslenen Müslüman korsan tehdidi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'de gücünü hissettirmeye başlamasıyla İspanya Müslümanlarına daha farklı bir gözle bakılmaya başlandı. Onlar artık sadece dinî bir sorun değil, aynı zamanda bir güvenlik meselesiydi. Zira Endülüs Müslümanları hem Kuzey Afrika korsanlarının hem de Osmanlıların İspanya'ya karşı müttefiki olarak görülmekteydi.

Kraliyet kâtibi Fernando de Zafra, 1494'te Katolik hükümdarlara gönderdiği raporlarda Kuzey Afrika ve İspanya'daki Müslümanlarla bağları hakkında bilgi vermekte, İspanya kıyılarının güvenliğine dikkat çekmekteydi. Zafra'nın endişelendiği tek şey, Mağribli korsanlar ve Endülüs Müslümanları arasındaki temaslar değildi. 1494 gibi oldukça erken bir tarihte Türk denizcilerinin Kuzey Afrika kıyılarında görülmeye başlandığını ve önlem alınmazsa Hıristiyan sularında çok büyük zararlara sebep olabilecekleri konusunda Kral ve Kraliçe'yi uyarıyordu.

»

AKDENİZ'DE KIRAN KIRANA MÜCADELE

Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1551'de Trablus'u ele geçirerek Kuzey Afrika'daki hakimiyetini pekiştirdi. Avrupa'da Protestanlık hareketini bastırmakla meşgul olan V. Carlos Osmanlıların bu girişimine cevap veremedi. Nihayet 1556'da yönetimi altındaki toprakları kardeşi Ferdinand ve oğlu Felipe arasında bölüştürerek tahttan çekildi.

V. Carlos Avusturya, Bohemya, Macaristan, Hırvatistan ve imparatorluk unvanını kardeşi Ferdinand'a devretmiş; İspanya tacı, Yeni Dünya kolonileri, Hollanda ve İtalya'daki toprakları ise oğlu Felipe'ye vermişti. Böylece Avrupa'daki Habsburg çıkarlarını korumak Ferdinand'a düşerken, Akdeniz'de Osmanlılarla mücadeleyi II. Felipe (1556-98) üstlenmişti.

» Andrea Doria

Katolik dünyanın korkuları

1516'da Habsburg hanedanından Karl, I. Carlos ismiyle İspanya tahtına çıkmış, 1519'da da Kutsal Roma Germen İmparatoru seçilmişti. Carlos'un imparator seçilmesiyle İspanya, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun ve dolayısıyla Avrupa'da Osmanlı karşıtı cephenin bir parçası haline geldi.

16. yüzyılda bu birleşik Habsburg cephesinin uğraşması gereken iki önemli sorun vardı: Avrupa'da hızla ilerleyen Osmanlı tehdidi ve Katolik Hıristiyan dünyasını köklerinden sarsan Reform hareketi. Bu iki tehditle dolaylı olarak bağlantılı olan ise İspanya'da 1492'den beri tamamen Hıristiyan idaresinde yaşamakta olan Müslümanlardı. Özellikle Avrupa'da Protestanlıkla ve Türklerle savaşan Katolik ideolojisi, kendi kalbinde hatırı sayılır miktarda bir Müslüman nüfusun varlığını nasıl açıklayabilirdi?

16. yüzyıl boyunca Osmanlı ve İspanyol imparatorlukları dünya hâkimiyeti iddiasıyla girdikleri mücadelede Akdeniz ve Kuzey Afrika kıyılarında bir dizi çatışmada karşı karşıya geldiler. Kanuni Sultan Süleyman 1532'de "Alaman" seferine çıktığı zaman V. Carlos (Şarlken) donanma komutanı Andrea Doria'ya Viyana üzerindeki Osmanlı baskısını hafifletmek amacıyla bir sefer düzenlemesini emretti. Mora yarımadasında bulunan Koron, İspanyollar tarafından işgal edildi. Bununla birlikte Akdeniz'deki İspanyol üslerinden çok uzak bir mesafede bulunan Koron garnizonunun lojistik olarak desteklenmesi mümkün değildi ve nihayetinde Osmanlılar Koron'u geri almayı başardılar.

İspanyolların Koron'a saldırılarının en önemli sonucu, Osmanlı yönetiminin dikkatini tekrar denizlere vermesi oldu. Cezayir'de üslenen ve Batı Akdeniz'de İspanyollara ciddi zararlar veren korsan reisi Barbaros, İstanbul'a davet edilmiş ve 1534'te kendisine Kapudan Paşalık verilerek Osmanlı donanmasının başına getirilmişti. Barbaros Hayreddin Paşa'nın yönetiminde Galata tersanesi genişletilmiş ve Osmanlı donanması yeniden düzenlenerek güçlendirilmişti.

Osmanlı-İspanyol rekabetinin önemli bir kısmını Kuzey Afrika üzerindeki hâkimiyet mücadelesi oluşturmaktaydı. Hem Tunus'ta yaşanan taht kavgasına son vermeyi, hem de bölgedeki İspanyol nüfuzunu kırmayı amaçlayan Barbaros Hayreddin Paşa 1534'te Tunus'u fethetti. İspanyol taraftarı olan Mevlây Hasan kenti terk ederek bedevilerden oluşan bir kuvvet toplamışsa da Osmanlı güçleri karşısında başarılı olamadı.

Tunus'un fethi ile Osmanlılar Sicilya boğazının güneyinde önemli bir üs elde etmiş oldular. Buna karşılık İspanyolların bu fethe sessiz kalmaları mümkün değildi, bu sebeple derhal bir sefer için hazırlıklara başlandı. Papa III. Paul (1534-49) Barselona'ya gönderdiği bir temsilci vasıtasıyla V. Carlos'tan Hıristiyanlığın büyük filosunun Kuzey Afrika yerine İstanbul'a yönlendirilmesini istedi. Buna karşılık V. Carlos Andrea Doria'nın da tavsiyesiyle bu öneriyi reddetti, zira Barbaros gibi tehlikeli bir düşman geride bırakılıp Doğu Akdeniz'e sefere gidilemezdi. V. Carlos hem İspanyol İmparatorluğu'na bağlı Napoli ve Sicilya'nın korunması, hem de Osmanlıların Batı Akdeniz'e geçişlerini sınırlamak için 1535 yılında bizzat Tunus üzerine sefere çıktı.

» Uluç Ali Paşa

V. Carlos'un Savaş Konseyi Tunus'a doğru ilerlemeden önce liman girişini koruyan La Goletta kalesinin alınması gerektiğinde karara vardı. İtalyan mühendislerin yardımıyla konuşlandırılan üç batarya, denizden de kadırgaların toplarla destek vermesiyle La Goletta kalesi ateş altına alındı. Bombardımana büyük bir Portekiz kalyonunun topları ile St. Jean Şövalyelerine ait bir karakanın silahları da destek vermekteydi.

Tunus'ta İspanyol kuvvetlerinin başarısı üzerine Barbaros Hayreddin Paşa Cezayir'e çekilmek zorunda kaldı. V. Carlos İspanyollara bağlılığını bildiren Mevlây Hasan'ı tekrar tahta çıkartıp Tunus'ta bir İspanyol garnizonu bırakarak geri döndü.

Yenilginin izlerini silmeye çalışan Barbaros Hayreddin Paşa aynı yıl Minorka adasında Mahón'a bir hücum gerçekleştirdi. Akdeniz'de Osmanlı yayılmasına son vermek amacıyla 1538 Şubat'ında Papa III. Paul'un önderliğinde İspanya, Venedik, Portekiz ve Malta'nın katıldığı bir Kutsal İttifak oluşturuldu. Andrea Doria komutasındaki Hıristiyan donanması 140 kalyon, 168 kadırgadan oluşmakta ve 55 bin asker taşımaktaydı. Buna karşılık Osmanlı donanması 122 kadırga ve 20 askerden oluşuyordu.

Bu güç dengesizliğine rağmen Barbaros'un taktik becerisi ile 28 Eylül günü meydana gelen deniz savaşında Osmanlı kuvvetleri büyük bir zafer kazandı. Preveze Deniz Savaşı Akdeniz'de Osmanlı deniz gücünün etkisinin hissedilmesinde bir dönüm noktası teşkil etmişti.

İspanyolların hezimeti

1541'de Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferindeyken büyük bir kara kuvveti toplaması mümkün olmayan V. Carlos, Osmanlılarla Orta Avrupa'da savaşmak yerine Akdeniz'de yeni bir donanma seferi düzenlemeye karar verdi. Bu kararda Tunus'ta elde edilen başarının sağladığı özgüven de etkili olmuştu.

1541'in yaz ayları boyunca bir donanma seferi için Akdeniz'deki İspanyol üslerinde önemli hazırlıklar yapılmış, asker toplanmış, silah, cephane ve peksimet hazırlanmıştı. 22 Ekim günü İspanyol, İtalyan ve Alman askerleri Cezayir'de karaya çıkarıldı ve milletlere göre ayrı ayrı kamplar oluşturuldu. Sırada top ve cephanenin karaya çıkartılması ve Cezayir şehrinin bombardımanına başlanması vardı. Ancak o gece çıkan bir fırtına İspanyol kuvvetlerini ve yüklerini boşaltmak için bekleyen gemileri darmadağın etti. 24 Ekim'de yaklaşık 140 yelkenli gemi ile 15 kadırganın kaybedildiği, top, cephane ve peksimetin çoğunun da denize gömüldüğü görüldü. Her ne kadar Savaş Konseyi'nde Hernán Cortés gibi komutanlar küçük bir garnizon tarafından korunan Cezayir'in alınmasının hâlâ mümkün olduğunu savunsalar da, V. Carlos seferin başarısızlığını kabul ederek geri dönme emrini verdi.

İspanya tahtına II. Felipe çıktıktan sonra önceliği Akdeniz'de Osmanlılarla mücadeleye verdi. Malta Şövalyelerinin önerisiyle Trablusgarp'ta üslenen Turgut Reis komutasındaki Osmanlı güçlerine karşı bir sefer planlandı. Bununla birlikte 1560'ta denize açılan İspanyol sefer kuvveti Trablusgarp'a ulaşamamış, Cerbe adasını işgal etmekle yetinmişti. Osmanlıların bu işgale cevabı hızlı olmuş, Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 11 Mayıs 1560 Cerbe Deniz Savaşı'nda İspanyol filosunu hiç kayıp vermeden büyük ölçüde imha etmiş ve Cerbe kalesindeki İspanyol garnizonu esir alınmıştı.

Cerbe yenilgisinden sonra II. Felipe Akdeniz'de Osmanlılarla rekabet edebilecek çapta bir donanma oluşturmaya girişti. Yeni inşa edilen »

» **Gırnata'nın maddî kaynağı**
Gırnata Müslümanları İspanya devletinin ekonomideki hayat kaynağıydı. Kimi zaman topraklarında çalışan bir işçi, kimi zaman tüccar veya zanaatkârlardı. İspanya topraklarından sürülmeleri demek işleyen çarkın durması demekti. Gırnata bölgesi gösteren bir gravür.

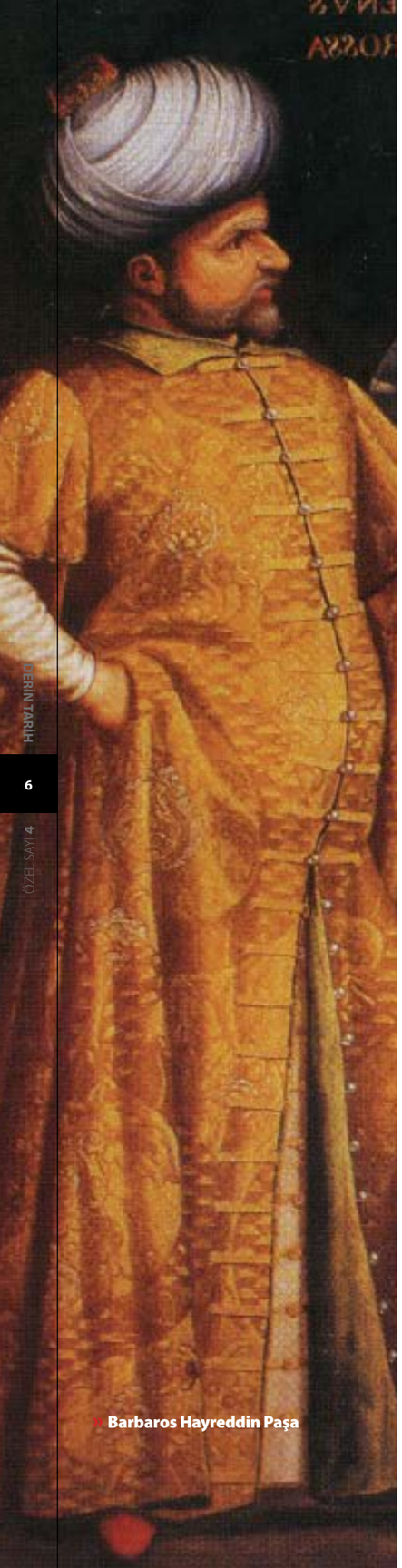

Barbaros Hayreddin Paşa

donanma 1564 yılında Fas kıyısında Türk korsan üssü olan Peñon de Velez'i ele geçirmiş ve 1565 yılında Osmanlılar tarafından kuşatılan Malta adasına başarılı bir şekilde yardım kuvvetlerini ulaştırarak Osmanlı kuşatmasının kaldırılmasında etkili olmuştu.

Avrupa'da Protestanlığın yayılması üzerine II. Felipe kendisini Katolik Hıristiyanlığın koruyucusu ilan ederek her cephede mücadele kararı aldı. Avrupa'nın her bölgesinde Katolik inancını korumaya çalışan İspanya içindeki Müslüman nüfus üzerindeki baskılarını artırdı. Baskıların bir diğer sebebi kuşkusuz İspanya Müslümanlarının Osmanlıların müttefikleri olarak görülmesiydi.

Bu endişeler yersiz değildi, Osmanlılar Avrupa Hıristiyan dünyasını bölen Protestanlarla irtibat halindeydiler ve casusları aracılığıyla harekâtlarını koordine etmeye çalışıyorlardı. Osmanlılar aynı zamanda İspanya'daki Müslümanlarla da görüşmekte ve onları isyan için teşvik etmekteydiler. Bütün bunlara ek olarak Osmanlılar Avrupa'daki Protestanlar ile İspanya'daki Müslümanlar arasında daha yakın bir diyalog geliştirmeyi arzu ediyorlardı. Böylece Akdeniz'deki herhangi bir Osmanlı harekâtının başarı ihtimali artacaktı.

II. Felipe 1526'da çıkartılan ve Müslümanlara yönelik ağır yaptırımlar içeren kraliyet emrini tekrar uygulamaya koydu. Müslümanlara yönelik yasaklar uygulanınca Gırnata bölgesi komutanı Iñigo Lopez de Mendoza baskıların isyana yol açabileceği uyarısını yaptı. Bununla birlikte Katolik din adamlarının telkinleri ağır basmış ve Kral onun uyarılarını dikkate almamıştı. Karar uygulamaya konulurken Müslümanlar da gizlice direniş hazırlıklarına başlayarak silah ve cephane toplamış ve dağlarda mevziler hazırlamışlardı. Kuzey Afrika'ya ve Osmanlılara yardım istemek için elçiler gönderdiklerini biliyoruz.

15 Nisan 1568 tarihinde Gırnata Müslümanları İspanyol yönetime karşı ayaklandılar. Bu isyanın diğerlerinden farkı, kuşkusuz Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa vasıtasıyla verilen Osmanlı desteğiydi. Hem Ali Paşa, hem de Endülüs Müslümanlarına İstanbul'dan gönderilen hükümlerde Osmanlıların Kıbrıs'la uğraştığı ancak Cezayir vasıtasıyla isyancılara asker ve silah gönderileceği ifade edilmekteydi. Ayrıca Müslümanların mümkün olduğunca direnmeleri istenmekte ve Kıbrıs seferinden sonra donanmanın yardıma gönderileceği belirtilmekteydi.

Kurtuba Uzaklardaki Cennet, Mehmet Silay-Halil Yıldırım, Kurtuba Kitap & Kahve 2012.

» Elleriyle teslim ettiler
Dışarıdan yapılan her türlü diplomatik ve askerî yardıma rağmen Endülüs'ün son Müslüman devleti olan Gırnata düşmekten kurtarılamadı. Emir Ebu Abdullah tarafından şehrin anahtarlarının Kral Ferdinand'a teslim edilişini tasvir eden temsili bir resim.

Osmanlı-Morisko ittifakı

Amerikalı tarihçi Andrew Hess'in ifadesiyle Akdeniz'deki Osmanlı-İspanya mücadelesinde İspanya Müslümanlarının bir nevi "Osmanlı'nın beşinci kolu" olarak hizmet görerek İspanyol kuvvetlerini arkadan vurmaları mümkündü. İspanya Müslümanları Osmanlılara aktif olarak silahlı destek vermeseler bile İspanya kıyılarını yağmalayan Osmanlı korsanları için değerli birer istihbarat kaynağıydılar ve İspanya için her zaman potansiyel bir tehlike olmayı sürdürdüler.

Gırnata isyanını bastırmakla görevlendirilen Mendoza, 3 Ocak 1569 tarihinde 2 bin kişilik bir gücün başında şehirden çıkarak kırsal kesimdeki ayaklanmayı bastırmaya girişti. Mart ayında komuta II. Felipe'nin üvey kardeşi Don Juan de Austria'ya devredildi. İspanyol donanma komutanı Austria İtalya'dan kadırga filolarını ve profesyonel piyade birliklerini getirerek isyanı bastırmaya başladı.

Yeni stratejinin en önemli unsuru, İspanya kıyılarını ablukaya alarak isyancıların Kuzey Afrika ve Osmanlılarla bütün iletişimini kesmek ve dışarıdan yardım almalarına engel olmaktı. 19 Ekim 1569 tarihinde ilan ettiği kraliyet emri ile II. Felipe isyanın bastırılması için daha sert bir politika belirledi ve askerlere sınırsız yağma izni verdi.

Osmanlı'nın silah, para ve asker desteği, ayrıca uzun İspanya kıyı hattının kontrolünün zorluğu sebebiyle isyan 1571'in ilk haftalarına kadar sürebildi. İsyanın bastırılmasından sonra Gırnata bölgesinde yaşayan yoğun Müslüman nüfusun İspanya'nın diğer bölgelerine dağıtılmasına karar verildi.

1568-70 isyanı nedeniyle zor anlar yaşayan İspanya, bundan sonra sürekli bir Osmanlı-Morisko ittifakının şüphe ve korkusuyla Müslümanları nihai olarak 1609'da ülkeden çıkarma kararı aldı ve 500 bin kadar Müslüman sürgün edildi. İspanya devleti bunun bedelini ekonomisi için hayatî olan tüccar, çiftçi ve zanaatkâr olarak ciddi bir kalifiye nüfus kaybıyla ödedi. Eşzamanlı olarak Osmanlı Devleti bu kalifiye Müslüman nüfusa Yahudilerle beraber kucak açmıştı.

Osmanlılar 1568-71 arasında İspanya Müslümanlarına yardım ettiler mi? Yoksa Müslümanları boş vaatlerle cesaretlendirip Gırnata isyanını menfaatleri için mi kullandılar?

ARAPÇA YASAKLANDI, HAMAMLAR YIKILDI

II. Felipe, babası V. Carlos döneminde çıkarılan ancak sıkı bir şekilde uygulanmayan 1526 tarihli kraliyet emrini yeniden uygulamaya koyarak Müslümanlara yönelik baskıcı uygulamaları canlandırdı.

Arapça kullanımı yasaklanarak bütün Moriskoların üç yıl içinde İspanyolca öğrenmeleri emredildi. Müslüman isimleri, kıyafetleri, gelenek ve görenekleri yasaklandı. Hem kamuya açık, hem de özel hamamların yıkılması emredilmişti.

Müslümanların ve Hıristiyan halkın saygı duyduğu bir isim olan Gırnata bölgesi komutanı Iñigo Lopez de Mendoza bu baskıcı politikaların bölgede bir isyanla sonuçlanacağını belirterek, askerî güçlerin yetersiz olduğu konusunda kraliyet idaresini uyarmıştı. Uyarısında haklı çıktı.

Osmanlılar Endülüs Müslümanlarına gönderdikleri nâme-i hümâyûnlarda devletin Kıbrıs'la meşgul olduğunu, donanmanın yardıma gönderilmesinin ancak Kıbrıs seferinden sonra mümkün olabileceğini ifade etmişlerdi, dolayısıyla Müslümanların yanlış bilgilendirilmeleri söz konusu değildi. Ayrıca Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'ya elindeki imkânlarla isyana asker, silah ve mühimmat desteği sağlaması emredilmişti. Osmanlıların 1570 yılında Endülüs Müslümanlarına yardım için yapabilecekleri daha fazla bir şey yoktu, zira Osmanlı donanmasının bir kısmı Kıbrıs'a asker taşırken, diğer bir kısmı da Venedik gemilerinin adaya yardım etmesini engellemeye çalışıyordu.

1573'te Venedik elçisi Donato, 'eğer Sultan, Gırnata isyanı esnasında Venedik'le savaşmak yerine İspanya'nın güney kıyılarına birkaç kadırga ve birliklerini göndermiş olsaydı İspanya'yı yıllarca oyalayabilirdi' diyerek düşüncesini dile getirmişti. Gerçekten de eğer Kıbrıs seferi olmasaydı, Cezayir eliyle İspanya Müslümanlarına çok daha fazla asker ve silah göndermek mümkün olabilirdi. Donanma-yı Hümâyûnun her ne kadar İspanya kıyılarına gönderilmesi gerçekçi olmasa da, kadırgalar en azından İtalya kıyılarını vurmaya gönderilebilir, böylece Don Juan de Austria komutasındaki İspanyol donanmasının ve tecrübeli piyadelerin isyanı bastırmak üzere İspanya'ya çağrılmalarının önüne geçilmiş olunurdu.

Bütün bu ihtimallere rağmen isyan uzasa bile İspanya Müslümanlarının nihai kaderini değiştirebilecek bir sonuç alınması zordu. 16. yüzyılda Avrupa'daki en güçlü devlet olan İspanyol Monarşisi kendi kalbinde Müslüman bir nüfusun barınmasına asla müsaade etmezdi. ◘

Hüseyin Serdar Tabakoğlu
Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.